

ПРОЕКТ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: КРОК УПЕРЕД ЧИ ДВА НАЗАД

А. БУТИРСЬКИЙ
*доктор юридичних наук, доцент,
суддя господарського суду
Чернівецької області*

Удосконалення господарського процесуального законодавства здійснюється постійно, що пов'язано з невідпинним розвитком господарських відносин. Чинна редакція Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України) була прийнята ще у 1991 р. і відтоді до нього вносилися лише зміни та доповнення з метою розв'язання тих проблем, які виникали при вирішенні господарських спорів.

Сьогоднішні реалії потребують прийняття нової редакції ГПК України, яка повинна усунути існуючі колізії та прогалини. Також при вирішенні господарських спорів необхідно йти у ногу з часом і застосовувати нові технології, покликані прискорити і здешевити цей процес. У зв'язку з зазначеним, особливої уваги потребує проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», в якому, серед іншого, у новій редакції викладено ГПК України.

Основні положення проекту ГПК України обговорювалися на наукових і

практичних семінарах. Зауваження та пропозиції щодо нього висловлювали Б. Львов, О. Подцерковний, В. Резнікова, В. Щербина та багато інших науковців і практиків.

Метою статті є аналіз проекту ГПК України, виявлення його позитивних і негативних ознак, а також надання практичних рекомендацій щодо удосконалення.

Автор розглядає лише основні положення проекту ГПК України, які відіграють позитивну або негативну роль, не вдаючись до детального аналізу неузгодженостей та неточностей, зважаючи на обмежений обсяг статті.

Отже, особа, яка звернулася до суду за захистом порушеного або оспорюваного права, розраховує на якісне та оперативне вирішення спору. Характерною особливістю діяльності господарських судів завжди була оперативність. Здебільшого господарський спір, з урахуванням апеляційного та касаційного розгляду, вирішується у строк до шести місяців. Господарський процес завжди вирізняла зручність і простота у застосуванні, що притаманно чинній редакції ГПК України.

Варто визнати, що чинний ГПК України має певні недоліки, які вимагають негай-

ного усунення, це, зокрема, стосується насамперед стадії підготовки справи до розгляду, яка є неефективною; потребують удосконалення інститути мирової угоди, залишення позову без розгляду, застосування штрафів тощо. Крім того, в умовах євроінтеграції нашої країни існує необхідність впровадження європейських стандартів здійснення судочинства в Україні та врахування тенденцій, які притаманні процедурам вирішення господарських спорів у країнах Європи. До останніх слід віднести застосування медіації у процесі вирішення спорів, спрямованості суду на примирення сторін і застосування спрощених проваджень. Саме з урахуванням сучасних позитивних напрацювань ГПК України та впровадження європейських стандартів здійснення судочинства слід було здійснювати розробку проекту нового ГПК України. Також необхідно врахувати значний за обсягом практичний матеріал, що міститься у постановках Пленуму Вищого господарського суду України, і який дає відповіді на велику кількість проблемних питань процесуального характеру.

Запропонований проект ГПК України по-різному оцінюють науковці та практики. Так, О. Подцерковний вважає, що «проект розроблено без попереднього з'ясування результатів чинного Господарського процесуального кодексу України <...>, не враховано негативних наслідків запровадження у попередні роки окремих процесуальних реформ у суміжних видах судочинства» [1]. На думку Т. Степанової, наявність декількох проектів ГПК України, які активно обговорюються декілька років поспіль, як виявилось, на жаль, не є гарантією створення більш досконалої редакції [2, 272–273]. М. Мирошніченко вважає, що доцільнішим було б доопрацювання чинного ГПК України із врахуванням роз'яснень Верховного Суду України та Вищого господарського суду України з процесуальних питань [1].

Якщо говорити про судовий порядок вирішення господарських спорів, то в юридичній науці не існує єдиного підходу до розв'язання цієї проблеми. Якщо зосередити свою увагу на практичному аспекті цієї проблематики, то у деяких країнах (Білорусь, Росія) існують господарські (арбітражні) суди, які на підставі власних процесуальних кодексів вирішують господарські спори і мають свої особливості. У Болгарії господарські спори вирішують загальні суди на підставі окремих положень цивільного процесуального кодексу (правила вирішення господарських спорів є більш жорсткими, оскільки учасниками спору є підприємці, які мають бути обізнані з такими правилами). У низці країн (Польща, Румунія, Словаччина) відсутні господарські суди та особливий порядок вирішення господарських спорів.

Таким чином, ми бачимо декілька підходів до судового вирішення господарських спорів. Вони чітко визначають, чи враховуються специфічні умови вирішення господарських спорів або ні. Що ж відбулося в Україні? Розробники ГПК України уніфікували всі кодекси таким чином, що господарський процес втратив самобутність, і тому цей проект не вписується у жодну з існуючих моделей вирішення господарських спорів. Тенденція до уніфікації кодексів, що межує зі сліпим копіюванням, не є новою. Наприклад, С. Васильєв вказує на доцільність поєднання в одному кодексі норм цивільного і господарських процесів, оскільки між ними немає суттєвих відмінностей, зумовлених специфікою судочинства [3, 20]. Безумовно, уніфікація необхідна, але вона не повинна бути тотальною. Зокрема, доцільною є уніфікація у проекті ГПК України ключових процесуальних понять, а саме: відкриття провадження у справі; закриття провадження у справі; залишення заяви без руху; прийняття різними юрисдикціями однакових судо-

вих актів у судах одного й того ж рівня; однакові процесуальні строки тощо.

До позитивних змін у проекті ГПК України слід віднести посилення ролі такої стадії судового розгляду, як підготовче провадження. На сьогодні дії судді з підготовки справи до розгляду зводяться до мінімуму, а процесуальні можливості, про які йдеться у ст. 65 ГПК України, фактично не використовуються. У проекті ГПК України підготовче провадження набуває ключового значення, оскільки у ньому остаточно визначається предмет спору, з'ясовуються заперечення проти позову, вирішуються відводи та порядок розгляду справи і головне — здійснюється концентрація доказів. У чинному ГПК України сторони нескінченно подають додаткові докази, інша сторона наполягає на ознайомленні з ними, що призводить до перенесення розгляду справи. Усуваючи цю проблему, ч. 8 ст. 81 проекту ГПК України передбачає, що докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду не приймаються, за винятком певних випадків.

Окремої уваги заслуговують заходи процесуального примусу. Стаття 133 проекту ГПК України передбачає такі заходи процесуального примусу: попередження, видалення із зали судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом та штраф. Ця новела є вкрай позитивною, оскільки у сучасних реаліях учасники судового розгляду відчувають власну безкарність і подекуди умисно перешкоджають здійсненню судочинства. Інститут відповідальності за неповагу до суду нині фактично не працює, ухвали місцевих судів про накладення штрафів на сторони, як правило, скасовуються судами вищих інстанцій. Таким чином, склалася ситуація, за якої суд позбавлений можливості вплинути на протиправні дії сторін, а проект ГПК України цю проблему вирішує.

Також позитивним є спрямування судом сторін до укладення мирової угоди. Це стосується участі суду у примиренні сторін та можливості укладення мирової угоди не лише у суді першої інстанції (за чинним ГПК України), а й в апеляційній та касаційній інстанціях. Однак саме собою спрямування до укладення мирової угоди без економічного підґрунтя є недоцільним. У зв'язку з наведеним досить доречним є положення ст. 131 проекту ГПК України про повернення 50 % судового збору у випадку укладення мирової угоди до прийняття рішення судом, відмови позивача від позову та визнання позову відповідачем. Аналогічна норма міститься у законодавстві Білорусі і досить ефективно працює.

Певний інтерес становить також глава 4 проекту ГПК України «Врегулювання спору за участю судді». Вказана процедура має на меті мирне врегулювання спору за участю судді-доповідача, тобто на останнього покладено невластиві йому функції медіатора. Проте не кожен суддя може бути гарним медіатором, для цього необхідні певні природні здібності, професійні навички та життєвий досвід. Далеко не всі працюючі судді відповідають цим критеріям. На нашу думку, корисним було б залучити для проведення врегулювання господарських спорів суддів у відставці, які, за умови проходження певного навчання, могли б здійснювати такі функції. Таких осіб не потрібно багато, оскільки не всі сторони бажатимуть проведення згаданої вище процедури.

На жаль, проект ГПК України, крім позитивних, містить і певні негативні моменти. Передусім необхідним вбачається визначення основних термінів, що використовуються у його тексті. Повинно бути надано визначення поняття «господарський спір», яке має важливе наукове та практичне значення, оскільки з'ясування характеру спірних правовідносин безпосередньо

впливає на визначення підвідомчості спору. Також доречно надати визначення таких понять, як «підвідомчість», «підсудність», «склад суду», «судове рішення» тощо.

Відсутність зазначених визначень, безперечно, призведе до колізій та неоднакового застосування одних і тих самих положень. Аналіз проекту ГПК України одразу виявив такі колізії. Це стосується таких понять, як «завідомо безпідставний позов», «завідомо безпідставний відвід» та «завідомо безпідставне залучення особи в якості відповідача» (ст. 44). Виникає запитання: що означає безпідставний? Адже особа обґрунтовує свій позов або відвід судді і те, що одному може здаватися безпідставним, іншому здається цілком обґрунтованим і таким, що має право на існування. Таким чином, застосування цих понять суддею без законодавчого визначення завжди буде суб'єктивним, різнитися у правозастосуванні, що матиме наслідком цілком виправдане незадоволення з боку учасників судового процесу.

Окремо слід зупинитися на строках вирішення господарського спору. Ю. Шекера у своєму дослідженні слушно зазначає, що аналіз практичної реалізації ідеї процесуальної економії у нормах господарсько-процесуального права, зокрема його темпоральної складової, підтверджує, що господарсько-процесуальні строки дійсно є дієвим інструментом забезпечення вирішення господарських справ із найменшими витратами часу і, як наслідок, найменшими витратами економічних ресурсів учасників господарського процесу [4, 42].

Згідно з ч. 3 ст. 178 проекту ГПК України підготовче провадження має бути проведено протягом шістдесяти днів із дня відкриття провадження у справі з можливістю продовження цього строку на тридцять днів, а сам строк розгляду справи становить тридцять днів (ч. 2 ст. 196 проекту ГПК

України) і в підсумку отримуємо дев'яносто або сто двадцять днів на вирішення господарського спору. Такий строк є занадто великим для вирішення господарських спорів і неприйнятним для економіки, де все повинно вирішуватися максимально швидко. Водночас скарга на дії органів виконавчої служби має бути розглянута у десятиденний строк (ст. 343 проекту ГПК України), що є неможливим з огляду на велику кількість учасників цього провадження та складність таких справ. Зі свого боку взагалі невизначеним є строк розгляду заяв у справі про банкрутство, оскільки Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» не визначає процесуальні строки для всіх випадків. Так, невизначеним залишається строк розгляду скарги на дії ліквідатора, виключення майна з ліквідаційної маси, процесуальне правонаступництво тощо.

Наведене свідчить про відсутність у проекті ГПК України системного підходу при визначенні процесуальних строків та неврахування специфіки господарських відносин. У зв'язку з наведеним пропонується встановити, що підготовче провадження має бути проведено протягом тридцяти п'яти днів із дня відкриття провадження у справі з можливістю продовження цього строку на десять днів (строк розгляду справи залишається незмінним). Скарги на дії органів виконавчої служби та заяви, строк розгляду яких не визначений Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», мають розглядатися у тридцятиденний строк.

На жаль, невіршеними у проекті ГПК України залишилися певні проблемні питання, які виникають при визначенні підсудності справ. Так, несумлінні сторони намагаються змінити територіальну підсудність справ, укладаючи договори поруки на незначну суму з суб'єктами господарювання,

які розташовані в одній області з позивачем. Із укладенням таких договорів у позивача виникає право вибору суду, до якого можна подати позов, у результаті чого позов подається до того суду, де перебуває сам позивач. Внаслідок таких дій, які є формально законними, штучно змінюється підсудність і порушується загальний принцип, що всі справи розглядаються за місцезнаходженням відповідача. З метою усунення зазначеної колізії пропонується у ст. 30 проекту ГПК України передбачити, що у спорах за участю декількох відповідачів позов пред'являється до того відповідача, грошові вимоги до якого є більшими.

Також існують певні питання до підсудності справ за вибором позивача (ст. 30 проекту ГПК України). Зокрема, у цій статті передбачається, що за вибором позивача господарська справа може розглядатися також за місцем виконання виконавчого напису нотаріуса; позови у спорах, що виникають із договорів, у яких визначено місце виконання або виконувати які через їх особливість можна тільки в певному місці, можуть пред'являтися також за місцем виконання цих договорів; позови про відшкодування шкоди, завданої майну, можуть пред'являтися також за місцем завдання шкоди. Такий підхід, на нашу думку, є помилковим, оскільки там, де є альтернатива, там завжди є неоднозначне трактування і, як наслідок, правові колізії. Крім того, незрозуміло, чому саме позови про відшкодування шкоди можуть розглядатися також за місцем завдання шкоди. Така конструкція запозичена з цивільного процесу й абсолютно недоцільна у господарському процесі. У зв'язку з наведеним пропонується виключити вказані категорії справ із переліку тих, що мають альтернативну підсудність. Отже, якщо говорити про підсудність загалом, то проект ГПК України не розв'язав існуючих проблем, натомість ввів нові правові конструкції, які не є доскональними.

На жаль, у проекті ГПК України взагалі не знайшло свого втілення окреме провадження. Цей вид провадження є необхідним з огляду на наявність певної категорії справ, де відсутній відповідач. Як правило, це стосується справ про визнання права власності на майно.

Проект ГПК України достатню увагу приділив таким доказам, як покази свідків (статті 88–91). П. Лютиков та К. Краснова зазначають, що практика господарського судочинства продемонструвала необхідність розширення засобів доказування завдяки показанням свідків, оскільки вбачається, що дослідження саме таких свідчень в окремих випадках може сприяти встановленню об'єктивної істини в справі та забезпечити повноту і всебічність розгляду справи [5, 151]. Однак, на нашу думку, визнання показів свідків доказами у справі є ще одним з елементів невдалої уніфікації процесуальних правил. Слід наголосити, що у господарській справі головним є наявність доказів (письмових або речових), на підставі яких господарський суд встановлює наявність або відсутність господарських відносин між сторонами. Отже, які б покази не давали свідки, якщо відсутні відповідні первинні документи, то відсутні і підстави стверджувати про наявність між сторонами господарських відносин. Крім того, участь свідків у справі призведе до затягування розгляду справи, що, знову ж таки, аж ніяк не сприятиме стабільності ділового обороту і розвитку економіки.

Отже, вбачається, що розробники проекту ГПК України уніфікували останній із Цивільним процесуальним кодексом України та Кодексом адміністративного судочинства України таким чином, що було втрачено все те позитивне, що існує у чинній редакції ГПК України. Проект ГПК України містить чимало позитивних напрацювань, однак не враховує специфіки вирішення господарських спорів

і замість оновленого ГПК України ми отримали абсолютно новий кодекс, який не вирішує всіх проблемних питань, що виникають при вирішенні господарських спорів. На нашу думку, проект ГПК України значно поступа-

ється чинному кодексу, а отже, нова редакція ГПК України повинна була б мати за основу чинний кодекс, положення якого слід осучаснити та вдосконалити з урахуванням тенденцій розвитку права Європейського Союзу.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Що привнесе в господарський процес новий ГПК: думки науковців та практиків* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/123269-scho_privnese_v_gospodarskiy_proces_noviy_gpk_dumki_naukovci.html
2. *Степанова Т. В.* Щодо обговорення проекту Господарського процесуального кодексу України / Т. В. Степанова // *Євроінтеграція в умовах світової глобалізації* : зб. наук. ст. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27–29 квітень 2016 р.) / ред. кол.: І. А. Дришлюк, К. Ю. Кармазіна, Л. О. Ковчевна [та ін.] ; уклад. К. Ю. Кармазіна. — Одеса : Астропринт, 2016. — С. 272–275.
3. *Васильєв С. В.* Щодо уніфікації процесуального законодавства України / С. В. Васильєв // *25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 травня 2016 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, П. В. Тихий, О. В. Бринцев [та ін.]. — Харків : Право, 2016. — С. 19–20.
4. *Шекера Ю. О.* Строки у господарському процесуальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Шекера Юлія Олександрівна ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія» МОН України. — Одеса, 2016. — 207 с.
5. *Лютіков П. С.* Показання свідка в господарському процесі: вкотре про необхідність оновлення засобів доказування / П. С. Лютіков, К. В. Краснова // *Науковий вісник Ужгородського національного університету.*— 2016. — Вип. 34. — Т. 1. — С. 148–152. — (Серія «Право»).

REFERENCES

1. Shcho pryvnese v hospodarskiy protses noviy HPK: dumky naukovtsiv ta praktykiv [What the new GPK will bring into the economic process: the opinions of scientists and practitioners]. Available at: http://zib.com.ua/ua/123269-scho_privnese_v_gospodarskiy_proces_noviy_gpk_dumki_naukovci.html.
2. Stepanova T. V. Shchodo obhovorennia proektu Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [About the discussion of the draft Economic procedural Code of Ukraine], *Ievrointehratsiia v umovakh svitovoi hlobalizatsii Odesa*, Astroprynt, 2016, pp. 272–275.
3. Vasyliiev S. V. Shchodo unifikatsii protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy [About the unification of procedural legislation of Ukraine], *25 rokiv hospodarskii iurysdyksii v Ukraini: dosvid ta perspektyvy*, Kharkiv, Pravo, 2016, pp. 19–20.
4. Shekera Iu. O. Stroky u hospodarskomu protsesualnomu pravi Ukrainy [The terms in economic procedural law of Ukraine], Odesa, 2016, 207 p.
5. Liutikov P. S., Krasnova K. V. Pokazannia svidka v hospodarskomu protsesi: vkontre pro neobkhdnist onovlennia zasobiv dokazuvannia [Witness testimony in the economic process: once again about the need to update the means of proof], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universyietu*, 2016, Issue 34, vol. 1, pp. 148–152.

Бутирський А. Проект Господарського процесуального кодексу України: крок уперед чи два назад

Анотація. У статті проаналізовано проект Господарського процесуального кодексу України. Виявлено його позитивні та негативні ознаки, а також надано практичні рекомендації щодо його удосконалення. Особливу увагу приділено уніфікації процесуальних кодексів в Україні. Наведено особливості вирішення господарських спорів у зарубіжних країнах. Наголошено на необхідності врахування європейського досвіду під час реформування процесуальних кодексів України.

Ключові слова: проект Господарського процесуального кодексу України, господарський спір, підсудність, підготовче провадження, строк розгляду справи, докази.

Бутырский А. Проект Хозяйственного процессуального кодекса Украины: шаг вперед или два назад

Аннотация. В статье проанализирован проект Хозяйственного процессуального кодекса Украины. Выведено его положительные и отрицательные признаки, а также даны практические рекомендации по его совершенствованию. Особое внимание уделено унификации процессуальных кодексов в Украине. Приведены особенности решения хозяйственных споров в зарубежных

странах. Отмечена необходимость учета европейского опыта при реформировании процессуальных кодексов Украины.

Ключевые слова: проект Хозяйственного процессуального кодекса Украины, хозяйственный спор, подсудность, подготовительное производство, срок рассмотрения дела, доказательства.

Butyrskiy A. Draft Economic Procedural Code of Ukraine: a Step Forward or Two Back

Annotation. Draft Economic Procedure Code of Ukraine is analyzed. Its positive and negative features are revealed, practical recommendations for improvement of the mentioned project are given. Particular attention is paid to the unification of procedural codes in Ukraine. The peculiarities of economic disputes resolution in foreign countries are presented. The necessity of taking into account the European experience in reforming of the procedural codes of Ukraine is noted.

Key words: draft Economic Procedural Code of Ukraine, economic dispute, jurisdiction, preparatory production, term of consideration of the case, proofs.